

Krejčová, Elena

Aktuální členění větné

In: Krejčová, Elena. *Slovosledné změny v bulharských a srbských evangelních památkách z 12. a 13. století*. Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2016, pp. 75-92

ISBN 978-80-210-8338-7

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/135839>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

3. AKTUÁLNÍ ČLENĚNÍ VĚTNÉ

3.1. Obecné předpoklady pro studium aktuálního členění slovanské věty

Aby výpověď mohla sloužit komunikačnímu záměru, je zvláštním způsobem organizována (strukturována), tuto organizaci nazýváme **aktuálním** neboli komunikativním **členěním**. Princip aktuálního členění je v tom, že se obsah věty člení na jednotlivé složky podle jejich specifických funkcí v komunikační události. Jinak řečeno, aktuální členění je ve své podstatě aktualizace jednotlivých složek větného obsahu, k níž dochází při jejím užití v komunikaci; je to „způsob, jakým je věcný obsah věty organizován z hlediska komunikačního procesu neboli z hlediska toku informace, z hlediska dynamického“ (Bělíčová - Uhlířová 1996: 179), tj. způsob, jakým jsou užity (jak fungují) jednotlivé složky věty v závislosti na tom, co autor sdělení považuje v daném konkrétním momentě komunikace za relativně „aktuální“, tj. důležité ve vztahu k obsahu již sdělenému a ve vztahu k obsahu, který zamýšlí ještě sdělit (Uhlířová 1987: 55). J. Firbas (Firbas 1992, poprvé 1956) mluví v tomto smyslu o *komunikativní dynamičnosti* jako obecné vlastnosti věty.

Aktuální členění patří mezi jazyková univerzália – ve větách kteréhokoliv jazyka jsme schopni rozlišit ty prvky, které vyjadřují „o čem se mluví“ a ty, které nám sdělují nějakou novou informaci). Konkrétní výrazové prostředky, kterými se uvedené funkce realizují, jsou závislé na charakteristikách příslušného jazykového systému. Ve slovanských jazycích jsou hlavními výrazovými prostředky aktuálního členění slovosled a větná intonace (neboli tzv. větný přízvuk – výpovědní intonační centrum, srov. Grepl – Karlík 1986: 325), využívána je také soustava výrazových prostředků deixe (odkazujících na reálnou situaci) a anafory (odkazujících na kontext).

3. Aktuální členění větné

Slovosled věty v prostém informativním, resp. popisném, oznamovacím textu je založen na rozlišování **základu a jádra výpovědi**, resp. jejího **tématu a rématu** (v angličtině a jinde se užívá *topic a comment*, popř. i ve smyslu rématu též termín *ohnisko, focus*). **Základem** (východiskem) rozumíme tu část výpovědi, která vyjadřuje skutečnosti plynoucí z předcházejícího kontextu nebo prostřednictvím níž mluví na daný kontext navazuje. Z hlediska sdělné závažnosti představuje východisko vždy složku nejméně závažnou. J. Firbas (Firbas 1964: 272) vymezuje téma takto: „...the theme is constituted by the sentence element (or elements) carrying the lowest degree(s) of communicative dynamism within the sentence.“ **Jádrem** (ohniskem) rozumíme tu část výpovědi, která vyjadřuje skutečnost sdělně nejzávažnější, jsou to skutečnosti vzhledem ke kontextu nové (Grepł – Karlík 1986: 319). Při sdělování se o daném tématu (tj. „stará informace“) něco rématem sděluje (tj. „nová informace“). Ale jak ukazuje Firbas (Firbas 1956, 1962), v aktuálním členění věty nejde jen o dichotomii základu a ohniska, nýbrž i o jemnější rozčlenění, o *stupnici* či *hierarchii výpovědní dynamičnosti*. Výpovědní dynamičnost chápeme jako „hloubkový slovosled“, tzn. jako stupnici prvků uspořádaných tak, že lze stanovit bod oddělující základ od ohniska (Sgall – Hajičová – Buráňová 1980: 62). Sloveso považujeme za dynamičtější než všechny na něm závislé členy kontextově zapojené a za méně dynamické než všechny takové členy kontextově nezapojené. Sloveso se jeví jako ukazatel hranice mezi základem a jádrem. Spojení dichotomie a stupnice dynamičnosti pak umožňuje pracovat i s pojmy vlastního základu (nejméně dynamického členu základu) a vlastního ohniska (nejdynamičtějšího členu ohniska) věty.

Každá věta v jazyce s tzv. volným slovosledem (sem zařazujeme jak současné slovanské jazyky, tak i staroslověnštinu) může mít mnoho podob (příznakových), ale má také bezpříznakovou, neutrální podobu (které odpovídá i její strukturní model) (Čermák 1997: 225).

Když užíváme termínu *volný slovosled*, míníme tím skutečnost, že slovosled neslouží k vyjadřování gramatických vztahů mezi slovy ve větě (až na některé výjimky např. v současné bulharštině, kde se slovosledem diferencují podmět a přímý předmět), tj. není *gramatikalizovaný*. Volný slovosled však neznamená, že ve slovanských jazycích neexistuje žádný *slovosled základní*. Např. ve větách dvojčlenných (obvykle na začátku určitého textového úseku) je základní slovosled v slovanských jazycích $V_{\text{exist}} - S$ (č. *Přišlo jaro*, bulh. *Доїде зумата*, srb. *Дошла је јесен*) nebo v trojčlenných větách $S_{\text{nom}} - V - O$ (č. *Bratr čte knihu*, bulh. *Мария донесе учебника*) (srov. Bělíčová – Uhlířová 1996: 190). Ve větách, které nemají žádnou kontextově zapojenou část, je normální, obvyklý slovosled *konatel – sloveso – patiens*. Pokud jde o tzv. věty *existenční* nebo „vstup na scénu“, první (nejméně dynamické) je sloveso⁹ a dynamičtější je pak člen na scénu uváděný (nebo ten, jehož existence se konstatuje) (Sgall – Hajičová –

9 O postavení slovesa pojednáváme v kapitole o postavení verba finita.

Buráňová 1980: 39, Adamec 1966). Slovesa s funkcí „uvádění na scénu“ nebo „konstatování existence“ mají zpravidla nižší stupeň výpovědní dynamičnosti než jejich subjekt.

Při normálním sledu složek v citově nezabarvených výpovědích (např. v popisu, vypravování, výkladu) stojí na začátku věty ve většině případů východisko (zejména navazuje-li na předcházející kontext) a po něm následují složky jádra (Grepl – Karlík 1986: 321, Příruční mluvnice češtiny 1995: 637), tematická část věty předchází před rematickou, tj. před vlastním sdělením, jak to přirozeně vyplývá ze samotného charakteru komunikace (je to *ordo naturalis*; viz Firbas 1992) a jak to odpovídá povaze slovanského slovosledu (Bělíčová – Uhlířová 1996: 182). Neutrální pořadí v bezpříznakové větě **téma** – **réma** se v příznakové větě převrací (*subjektivní slovosled*) a réma může stát před tématem, přičemž dominantní roli při uspořádání výrazů ve výpovědi hraje záměr mluvčího (Příruční mluvnice češtiny 1995: 633). Tento slovosled vyjadřuje, že postoj mluvčího ke sdělovanému obsahu je subjektivní, individuální, obsah je nějak hodnocen, např. jako neočekávaný, překvapivý; takové uspořádání představuje zpravidla citově motivovanou aktualizaci objektivního slovosledného schématu **téma** – **réma** s cílem vytknout, zdůraznit jádro výpovědi (Grepl – Karlík 1986: 326)¹⁰ a je projevem sblížení psaného a mluveného jazyka (Uhlířová 1987: 62).

3.2. Metodologické problémy při zkoumání aktuálního členění ve staroslověnině

Při výzkumu staroslověnině (a také bulharských a srbských památek z 12. až 13. století) je třeba vzít v úvahu ty specifické vlastnosti, kterými se výrazně odlišuje jazyk těchto evangelních prepisů od jazyků živých. Pro metodu výzkumu těchto jazyků i pro hodnocení jeho výsledků, jak ukazuje R. Večerka, je především důležité to, že je to jazyk textově a časově uzavřený (Večerka 1980: 80). Časovou a textovou uzavřeností staroslověnině (a rovněž jazyka ze středobulharského období) se rozumí fakt, že je to jazyk omezeného souboru textů ne mladších než z 11. stol. *Uzavřenost textová* – to je skutečnost, že je nám jak staroslověnština tak i jazyk sledovaného středobulharského období, k dispozici jako konečná množina promluv, což „znamená užití toho nejelementárnějšího lingvistického experimentu záležejícího v tom, že se pravdivost jistého zobecnění, poznané zákonitosti nebo ‚pravidla‘ verifikuje na dalších výpovědích, které badatel na základě vlastního jazykového

¹⁰ Neemotivní (nesubjektivní) slovosled s iniciálním postavením rématu je běžný v počátkových větách ve zpravodajských žánrech ve všech současných slovanských jazycích (č. *Další oběti si vyžádaly nové přívally zpěhu v Rakousku*, bulh. *Нов договор за двустранно сътрудничество беше подписан вчера между България и Русия*).

3. Aktuální členění větné

povědomí vytváří a formuluje bez omezení ad hoc. Tato možnost je lingvistovi zkoumajícímu staroslověňštinu odepřena“ (Večerka 1980: 81).

Určitou potíž dále představuje skutečnost, že předmět našeho zkoumání je dochován jenom v psané podobě a nedisponujeme žádnou informací o intonaci, o větném přízvuku atd. vět jazyka zkoumaného období. Jak zdůrazňuje R. Večerka, „výlučné grafické doložení zkoumaných textů a naprostá absence informace o jejich fónické realizaci znemožňuje nadto poznání toho, jak jsou v nich rozloženy výpovědní akcenty a jaký je průběh intonačních linií, ba zastírá zčásti i jejich elementární syntaktickou segmentaci. Tento specifický znak staroslověňštiny¹¹ znesnadňuje právě zkoumání aktuálního větného členění“ (Večerka 1980: 81).

Ve své práci jsme rovněž brali ohled na skutečnost, že tím, že staroslověňština ani pozdější fáze bulharského a srbského jazyka nejsou mateřským jazykem žádného badatele, se znesnadňuje především bezpečné a jednoznačné porozumění analyzovanému textu do všech jeho sémantických a stylistických odstínů: interpretace kteréhokoliv dokladu není ve skutečnosti ničím jiným než více nebo méně pravděpodobnou hypotézou (Večerka 1980: 81).

3.3. Slovosledné změny vyvolané potřebami aktuálního větného členění

Co se týká struktury věty ve staroslověňštině a v pozdějších slovanských památkách z hlediska aktuálního větného členění, platí princip, že komunikativní dynamičnost věty je progresivní, tj. komunikativně nejzávažnější část sdělení, jejich jádro (réma), stojí většinou na konci výpovědi, naopak téma, tj. vše již známé (zmníněné v předešlém kontextu nebo evidentní ze situace projevu) tvoří skutečné východisko výpovědi i svou počáteční (incipitní) pozici (Večerka 1984: 189).

Nejčastější slovoslednou změnu ve středobulharských a srbských památkách oproti staroslověňskému textu, kterou jsme zaregistrovali, bylo kladení rématu do nekoncového, „centrálního“ postavení. S tímto jevem jsme se setkali skoro u všech větných členů, které plnily funkci rématu. V takových případech by bylo možné uvažovat ve shodě s Mathesiem (Mathesius 1947: 355) o tom, zda na podobné nekoncové postavení (pravděpodobného) jádra výpovědi měla vliv rytmická potřeba, která vyžaduje, aby věta nekončila příkře nejdůraznějším slovem; anebo zda se zde uplatňuje míšení objektivního a subjektivního pořadí, kdy mluvčí nečeká s jádrem až po úplném vyjádření základu, nýbrž klade je o něco dříve a ostatní výrazy, které nenesou nejvyšší stupeň komunikativní dynamičnosti, připojuje za réma dodatečně, aditivním způsobem. V mnoha případech je dosti obtížné

11 Tento závěr platí v plné míře rovněž pro bulharský a srbský jazyk z 12.–13. stol.

poznat z hlediska adresáta, zda v tom kterém případě jde o koncové/nekoncové postavení rématu, protože, jak upozorňuje R. Večerka, „nám citelně chybí autentická fónická realizace zkoumaných textů, takže naše závěry mohou být většinou jen probabilitní, neboť se opírají o analýzu sémantické organizace širšího kontextu“ (Večerka 1980: 83).

Ve všech současných slovanských jazycích se někdy jádro klade na začátek, před východisko. Bývá tomu tak v projevech citově zabarvených, zejména mluvených. Při citovém zaujetí totiž mluvčí zpravidla napřed vysloví tu nejzávažnější informaci, a pak teprve dodá okolnosti z jeho hlediska méně důležité, případně zřejmé z kontextu nebo situace projevu (Grepl – Karlík 1986: 325) – jde tu o emocionální postavení jádra. Jádro je v těchto případech signalizováno větným přízvukem¹².

Jindy se zase domníváme, že jde o subjektivní pořadí s incipitním nebo centrálním postavením jádra výpovědi vzhledem k *syntaktické organizaci* širšího kontextu (např. když je někde porušen syntaktický paralelismus). Jádro v nekoncevném postavení bychom mohli též identifikovat podle toho, jestli je někde porušena tendence ke kontaktní posloupnosti větných členů.

3.3.1. Poloha příslovečného určení způsobu

Příslovce kvalifikující sloveso (ve funkci příslovečného určení způsobu) se mohou v aktuálním větném členění uplatnit dvojím způsobem – buď vytvářejí spolu se slovesem jeden komplexní celek podobně jako přídavné jméno ve funkci atributu s řídicím jménem, anebo fungují jako složka samostatná. Tomu odpovídá i jejich slovosled jak ve staroslověněštině, bulharštině a srbštině z 12.–13. stol., tak i v současných slovanských jazycích. Jestliže adverbia vytvářejí spolu se slovesem jeden komplexní celek, stojí těsně u slovesa. Stojí-li kvalifikační příslovce těsně u slovesa, přesouvá se snadno z pozice před slovesem do pozice za ním a naopak, jak je zřejmé i z následujícího verše:

Lk 12:43

Mar., Dobrom., Ban. **Блаженъ рабъ тѣ егоже пришедъ ꙗко его. обераштетъ твораща тако** (za NTG ὁ δὲ ἐλθὼν ὁ κύριος αὐτοῦ εὐρήσει ποιῶντα οὕτως)

Dobřejš., Kjust. **Блаженъ работъ егоже пришедь ꙗко. верашцетъ тако творѣща**

¹² Výpovědi s anteponovaným jádrem, jak ukazují Grepl a Karlík (Grepl – Karlík 1986: 326), mají zpravidla příznakovou (zvolací) konkluzivní kadenci: slabika s větným přízvukem je nejvyšší a ostatní slabiky za ní klesají až k dolní hlasové hranici.

3. Aktuální členění větné

Mezi oběma variantami není výrazný aktuální ani stylistický rozdíl, a proto se někdy pozice kvalifikačních příslovcí vůči slovesu označuje jako „orbitální“ (Uhlířová 1987: 75). Slovosledná orbitálnost je vlastností příslovcí ve všech slovanských jazycích (srov. např. překlad tohoto verše do současných slovanských jazyků – v bulharštině je adverbium ve funkci příslovečného určení způsobu v kontaktní postpozici za verbem finitem, ale v chorvatštině a češtině je v kontaktní prepozici: bulh. *Блажен онзи слуга, който господар, когато си дойде, го намери, че прави така*. č. *Blaze tomu služebníku, kterého pán při svém příchodu nalezne, že tak činí*. chorv. *Blago onome sluzi kojega gospodar kada dođe nađe da tako radi*). Přesto nemůžeme považovat polohu kvalifikačního příslovce před slovesem nebo za ním za úplně libovolnou. Nelze přece jen vyloučit, že alespoň v některých případech kvalifikační příslovce ve verbální postpozici projevuje tendenci k větší výpovědní dynamičnosti než v pozici před ním¹³:

Mt 21:20

Mar., Dobřejš., Grig., Van. **І ВИДѢВЪШЕ ОУЧЕНИЦИ ДИВИША СЯ ГЛАХЪ. КАКО АВНЕ ОУСЪШЕ СМОКОВНИЦА.** (za NTG πὼς παραχρῆμα ἐξηράνθη ἡ συκῆ)

Mir. **І ВИДѢВЪШЕ ҀЧНИЦИ ДИВИШЕ СЕ ГЛЦЕ. КАКВ УСЪШЕ АВНЕ СМОКОВНИЦА.**

„Orbitální“ může být pozice příslovce nejenom vůči určitému tvaru slova, ale např. i vůči přechodníku. V takových případech bychom také mohli tvrdit, že příslovce v pozici za participiem nese vyšší stupeň komunikativní dynamičnosti.

Lk 7:2

Mar., Vrač., Van. **СЪТЪНИКОУ ЖЕ ЕТЕРОУ РАВЪ БОЛА ЗЪЛѢ ОУМИРААШЕ. ІЖЕ БѢ ЕМОУ ЧЪСТЕНЪ.**

Kjust. **СЪТНИКОУ ЖЕ КТЕРОУ РАВЪ ЗЛѢ БОЛЛИ ОУМИРАШЕ. ІЖЕ БѢ ЕМОУ ЧЕСТЕНЪ.** (za NTG δοῦλος κακῶς ἔχων ἤμελλεν τελευτᾶν)

Do současných slovanských jazyků je tento verš přeložen s využitím trochu odlišné konstrukce, ale konstrukce „byl na smrt nemocen“, kterou je přeloženo **БОЛА ЗЪЛѢ ОУМИРААШЕ**, má v jednotlivých prepisech různý slovosled a jednotlivé složky této konstrukce tak mají odlišný stupeň komunikativní dynamičnosti: č. *Tam měl jeden setník otroka, na němž mu velmi záleželo; ten byl na smrt nemocen*; ale bulh. *A na някой си стотник слугата, който му беше мил, боледуваше на умифане*.

13 Na tuto skutečnost ukazuje fakt, že např. v současné češtině se kvalifikační příslovce mnohem častěji objevuje v prepozici před slovesem a že to je jeho základní poloha. Ale např. v ruštině nebo v angličtině je tomu naopak – častější je postpozice. Toto je znak snížení sdělné hodnoty slovesa v těchto jazycích, tu v nich snižuje rovněž i tendence k nominálnímu vyjadřování (Uhlířová 1987: 75).

3.3.2. Poloha příslovečného určení času

Příslovečná určení místa a času mají ve srovnání s příslovečným určením způsobu redukovanou syntagmatickou spojitelnost se slovesem, protože v mnoha případech představují charakteristiku nejenom slovesa, ale celé věty. Příslovečná určení způsobu projevují větší syntagmatickou, a tím i větší poziční spojitost a závislost na slovese (Georgieva 1974: 48), což bylo patrné z příkladů o postavení příslovcí.

Příslovečné určení času je nejsamostatnější a nezávislé určení slovesa – není závislé na sémantice slovesa a jeho přítomnost/nepřítomnost ve větě není určena lexikálně-gramaticky (jako např. u objektu). Pro toto určení platí, že se stává součástí věty v rámci širšího kontextu a že se vztahuje nejen k slovesu, ale k celé větě. Proto je jeho základní pozicí prepozice, nejčastěji absolutní prepozice ve větě – a to jak ve staroslovenštině, tak i v současných slovanských jazycích. Např. v Lk 10:1 časový determinant **по сихъ** je ve větěném incipitu ve všech sledovaných evangelních přepisech, jenom v Dobřejšově evangeliu má pozici jinou. Tuto změnu bychom si mohli vysvětlit tím, že na větěném začátku už jeden časový determinant je, i když slovní spojení **въ врѣмѣ убо** představuje určitou „úvodní formuli“, se kterou se často setkáváme v aprakosních evangelních přepisech. Domníváme se proto, že tato slovosledná změna zde nebyla vyvolána potřebami aktuálního větěného členění, ale spíše snahou stylisticky upravit znění daného verše.

O správnosti tohoto tvrzení svědčí i překlad daného verše do současných slovanských jazyků, kde příslovečné určení času zaujímá jenom absolutní prepozici (č. *Potom určil Pán ještě sedmdesát jiných a poslal je před sebou po dvou do každého města i místa, kam měl sám jít*; bulh. *След това Господ отпреди други седмдесет души, и ги изпрати по двама пред себе си във всеки град и място, гдето сам Той щеше да отиде*; chorv. *Nakon toga odredi Gospodin drugih sedamdeset dvojicu učenika i posla ih po dva pred sobom u svaki grad i u svako mjesto kamo je kanio doći*; srov. také angl. *After these things the Lord appointed other seventy also, and sent them two and two before his face into every city and place, whither he himself would come*).

Lk 10:1

Mar., Kjust., Dobrom., Vrač., Ban. **и по сихъ же ѣви гъ и инѣхъ седмъ десѣтъ. и посла ѣа по двѣма прѣдъ лицемъ своимъ.** (za NTG μετὰ δε ταῦτα ἀνέδειξ ὁ κύριος)

Dobřejš. **въ врѣмѣ убо ѣви гъ по сихъ . ѿ . и посла ѣа по двѣма прѣд лицемъ своимъ.**

V evangelních přepisech se setkáváme i s takovými případy, kdy se pozice příslovečného určení času mění podle potřeb aktuálního členění. V dalším uvedeném verši pozorujeme, že časový determinant (ἐν τῇ ἡμέρᾳ) není ani

3. Aktuální členění větné

na větném začátku, ani na konci; tohoto znění se přidržuje jenom část sledovaných evangelních textů. V Mariánském a Dobromirově evangeliu je předložková vazba **въ тѣ день** na větném konci a právě svou pozicí nese nejvyšší stupeň komunikativní dynamičnosti, na ni je kladen důraz. V Kjustendilském evangeliu pozorujeme rovněž zajímavý jev – příslovečné určení **въ тѣи днь** je už ve větném incipitu, což je jeho obvyklá pozice. Ale možná bychom mohli hledat motivaci pro tuto slovoslednou změnu i jinde, např. v tom, že opisovač upravil verš stylisticky tak, aby v se v něm vyskytoval tzv. syntaktický paralelismus a aby vynikla opozice **СОДОМЛѢНОМЪ – ГРАДОУ ТОМОУ**.

Lk 10:12

Mar., Dobrom. **ГЛАЖ ЖЕ ВАМЪ ЪКО СОДОМЛѢНОМЪ ОТЪРАДНѢ БЖДЕТЬ ВЪ Тѣ ДЕНЬ. НЕЖЕ ГРАДОУ ТОМОУ.**

Dobrejš., Vrač., Van. **ГЛАЖ ВАМЪ ЪКО СОДОМЛѢНОМЪ ВЪ Тѣ ДЕНЬ ѠРАДНѢ БЖДЕТЬ. НЕЖЕЛИ ГРАДОУ ТОМОУ.** (za NTG *ὅτι Σοδομοῖς ἐν τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἀνεκτότερον ἔσται*)

Kjust. **ГЛА ЖЕ ВАМЪ ЪКО ВЪ Тѣи ДНЬ ѠРАДНѢ БЖДЕТЬ СОДОМЛѢНОМЪ. НЕЖЕ Є ГРАДОУ ТОМОУ.**

Je zajímavé, že v překladech tohoto verše do současných slovanských jazyků se vyskytují tytéž slovosledné varianty jako v našem případě – s koncovou pozicí a s postavením uprostřed věty (bez vytvoření konstrukce se „syntaktickým paralelismem“, ale např. v angličtině je verš organizován právě podle toho principu: *But I say unto you, that it shall be more tolerable in that day for Sodom, than for that city*): č. *Pravím Vám, že Sodomě bude v onen den lehčeji než tomu městu*; bulh. *Казвам ви: По-леко ще бъде наказанието на Содом в оня ден, отколкото на тоя град*; chorv. *Kažem vam: Sodomicima će u onaj dan biti lakše negoli tomu gradu.*

3.3.3. Poloha příslovečného určení místa

Na změnu pozice příslovečného určení místa vůči predikátu jsme naráželi docela často a skoro vždy, když příslovečné určení místa bylo rématem a sloveso plnilo funkci přechodu mezi tematickou a rematickou částí věty.

Základní pozice příslovečného určení místa je vůči slovesu kontaktní (Georgieva 1974: 49), což se podle kontextových podmínek může měnit na kontaktní prepozici (při důrazu) nebo kontaktní postpozici. Ve všech případech, ve kterých jsme zaznamenali změnu, šlo o výše zmíněné centrální postavení rématu:

Mt 8:31

Mar., Mar., Grig., Vrač. **ВЪСИ ЖЕ МОЛѢХЖ И ГЛАЖИЄ. АЦЕ ИЗГОНИШИ НЫ. ПОВЕЛИ**

НАМЪ ИТИ ВЪ СТАДО СВИНОЕ. (za NTG ἀπόστειλον ἡμᾶς εἰς τὴν ἀγέλην τῶν χοίρων)

Ban. **ВѢСИ ЖЕ МЛѢХЖ И ГЛЦЕ. АШЕ ИЗГОННИШ НТЫ. ПОВЕЛИ НАМЪ ВЪ СТАДО СВИНОЕ ИТИ.**

Mt 12:29

Mar., Grig., Ban. **ЛИ КАКО МОЖЕТЪ КЪТО ВЪНИТИ ВЪ ДОМЪ КРѢПЪКАГО. И СЪСЖ ДЪ ЕГО РАСХЪПТИТИ.** (za NTG ἢ πῶς δύναται τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ)

Mir. **ЛИ КАКО МОЖЕТЪ КТО ВЪ ДОМЪ КРѢПКАГО ВЪНИТИ. И СЪСЮДЪ ЕГО РАЗГРБИТИ.**

V Mariánském, Grigorovičově, Banickém evangeliu i v řečtině v Mt 12:29 pří-
slovecné určení místa zaujímá koncovou pozici, což je běžné, bezpříznakové posta-
vení rématu. V Miroslavově evangeliu pozorujeme individuální řešení slovanského
opisovače zdůraznit předložkový výraz **ВЪ ДОМЪ КРѢПЪКАГО**.

Překlad do současných slovanských jazyků se přidržuje obvyklého, bezpříznakového slo-
vosledu, srov. bulh. Mt 12:29 Или как може да влезе някой в къщата на силния човек
и да му ограби покъщината, č. Což může někdo vejít do domu silného muže a uloupit
jeho věci, chorv. Pi kako bi tko mogao ući u kuću jakoga i oplijeniti mu pokućstvo; Mt
8:31 bulh. Ako ni izpъdiш, изпрати ни в стадото свини, č. Když už nás vyháníš, pošli
nás do toho stáda vepřů, chorv. Ako nas istjeraš, pošalji nas u ovo krdo svinja). Se stejným
jevem se setkáváme i v dalším verši v Mariánském, Dobřejšově a Banickém evangeliu (srov.
také současné slovanské jazyky: bulh. Той насочи лицето Си да пътува към Ерусалим;
chorv. krenu Isus sa svom odlučnošću prema Jeruzalemu):

Lk 9:51

Mar., Dobřejš., Ban. **І ТЪ ОУТВЪРЪДИ ЛИЦЕ СВОЕ ВЪ ИМЪ ИТИ.**

Kjust., Mir., Dobrom. **И ТЫ ОУТВЪРДИ ЛИЦЕ СВОЕ ИТИ В ИЕРСАЛИМЪ.** (za NTG καὶ αὐτὸς τὸ πρόσωπον ἐστήρισεν τοῦ πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλήμ)

V některých případech v důsledku provedené slovosledné změny se porušuje
další slovosledný princip. Např. předložkový výraz **ВЪ ИМЪ** v Lk 9:31 v Dobřejšo-
vě a Banickém evangeliu ve funkci rématu má centrální postavení a tím dochází
k porušení tendence ke kontaktní posloupnosti větých členů roztržením víceslov-
ného predikátu **ХОТѢШЕ СЪКОНЪЧАТИ**.

Lk 9:31

Mar., Kjust., Dobrom. **ѢЖЕ ѢВЛЪША СЖ ВЪ СЛАВѢ ГЛАШЕТЕ НСОХДЪ ЕГО. ИЖЕ ХОТѢШЕ СЪКОНЪЧАТИ ВЪ ИМЪ.** (za NTG ἢν ἡμελλεν πληροῦν εν Ἱερουσαλήμ)
Dobřejš., Ban. **ѢВЛЪША СЖ ВЪ СЛАВѢ. И ГЛАСТА Ш НСОХДѢ ЕГО. ИЖЕ ХОТѢШЕ ВЪ
ЕРМЪ СКОНЧѢТИ.**

3. Aktuální členění větné

V současných slovanských jazycích se tento princip prosadil a téma zaujímá bezpříznakovou koncovou pozici: bulh. и които се явиха в слава и говореха за смъртта Му, която му предстоеше да изпълни в Ерусалим, č. zjevili se v slávě a a mluvili o jeho cestě, kterou měl dokonat v Jeruzalémě, chorv. Ukazali se u slavi i razgovarali s njime o njegovu izlasku, što se doskora imao ispuniti u Jeruzalemu.

3.3.4. Vzájemná poloha příslovečného určení místa a příslovečného určení času

Poměrně často jsme se setkávali se změnou polohy příslovečného určení místa a času u počátkových vět odstavců, nejčastěji při nasazení nové tematické linie:

Lk 19: 47

Mar., Kjust. **и бѣ оуча въ цркви по вса дни.**

Dobřejš., Dobrom., Ban. **и бѣ тоу оуча по вса дни въ цркви.** (za NTG και ην διδάσκων τὸ καθ ἡμέραν ἐν τῷ ἱερῷ)

Poměrně nízká determinace aktuálního členění jisté věty sousedním kontextem umožňuje, aby si obě (časové i prostorové) určení děje, z nichž jedno tvoří „kulisu“ děje a druhé jeho „specifikaci“, při překladu/přepisu vyměnila své sdělné funkce a v důsledku toho i místo ve větě (Uhlířová 1980b: 32) (srov. také překlad Lk 19:47 a Mt 20:6 do současných slovanských jazyků, kde také není jednotný slovosledný model, ale kde by se snad mohlo použít zobecnění, že časový determinant tihne k prepozici vůči místnímu determinantu a vůbec k větnému začátku, jak jsem se zmiňovala výše: Lk 19:47 bulh. *И поучаваше всеки ден в храма*, č. *Každý den učil v chrámě*, chorv. *I danomice naučavaše u Hramu*; Mt 20:6 bulh. *Защо седите тука цял ден празни?*, č. *Co tu stojíte celý den nečinně?*, chorv. *Zašto ovdje stojite vazdan besposleni?*).

Mt 20:6

Mar., Vrač., Ban. **и гла имъ чѣто стонте съде весь день праздни.** (za NTG τί ᾧδε ἐστήκατε ὅλην την ἡμέραν ἀργοί)

Mir. **и гла имъ что здѣ стонта праздни весь день.**

Vzájemná výměna míst příslovečného určení času a místa byla způsobena i potřebami aktuálního větného členění, potřebou zdůraznit nějakou informaci. V Mt 12:11 je substantivum **совота** nositelem největší komunikativní dynamičnosti, je rématem, a proto je zdůrazněno, vytčeno svým koncovým postavením. Z předcházejícího kontextu (Mt 12:1-10) je patrné, proč skoro všichni slovanští opisovači zvolili právě takový slovosled:

Mt 12:11

Mar., Dobřejš., Mir., Ban. КТО ЕСТЬ ОТЪ ВАСЪ ЧЛВКЪ. ЛЖЕ ИМАТЪ ОВЪЧА ЕДИНО. И АЩЕ ВЪПАДЕТЪ СѦ ВЪ ѢМЖ ВЪ СОБОТЖ. НЕ ИЗЪМЕТЪ ЛИ ЕГО.

Grig. КТО ЕСТЬ ОТЪ ВАСЪ ЧЛВКЪ ИЖЕ ИМАТЪ ОВЪЧЪ ЕДИНО. И АЩЕ ВПАДЕТ СѦ ВЪ СЪБОТА ВЪ ѢМЖ. НЕ ИЗЕМЕТ ЛИ ЕГО. (za NTG και ἐὰν ἐμπέση τοῦτο τοῖς σαββασιν εἰς βόθυνον)

Je pozoruhodné, že v překladech do současných slovanských jazyků je poloha substantiva sobota také neemfatická – v bulh. Кой човек от вас, ако има една овца, и тя в съботен ден падне в яма, не ще я улови и извади, č. Kdyby někdo z vás měl jedinou ovečku, a ona by mu v sobotu spadla do jámy, neuchopil by ji a nevytáhl (v chorv. má tento verš jinou syntaktickou organizaci), což je ale v bulharštině částečně nahrazeno tím, že v dalším verši je určení в съботен ден už na absolutním větňém konci: А колко е по-къп човек от овца! Затова позволено е да се прави добро в съботен ден.

V současné bulharštině zaujímá příslovečné určení času nejčastěji prepozici (často absolutní prepozici ve větě); příslovečné určení místa pak kontaktní pozici vůči slovesu. Nejčastěji mají věty následující strukturu: $D_{\text{casu}} - S - P - D_{\text{mista}}$ nebo $D_{\text{casu}} - D_{\text{mista}} - P - S$ (Georgieva 1974: 51).

3.3.5. Poloha přímého předmětu

Jak ve staroslověnštině, tak i v pozdějších památkách bulharských a srbských je základní (v současné bulharštině i gramatikalizovaná) pozice přímého předmětu kontaktní postpozice vůči predikátu, a to nezávisle na tom, jestli je podmět explicitně vyjádřen, nebo ne, pokud je předmět vyjádřen podstatným jménem. Struktura věty vypadá takto: $S - P - O_{\text{přímý}}$ nebo $P - O_{\text{přímý}}$. Tato kontaktní postpozice přímého objektu je lexikálně-gramaticky motivována, protože je zdůvodněna potřebou zaplnit nedostatečnou lexikálně-sémantickou tranzitivnost slovesa. V současné bulharštině má tato pozice přímého objektu i syntaktickou motivaci, protože je tam potřeba diferencovat funkčně odlišný, ale v mnoha případech formálně homonymní podmět a předmět věty (srov. větu *Момичето чете списанието*) (Georgieva 1974: 42). Poziční diferenciaci subjektu a objektu věty je nejvýraznější syntaktická funkce gramatikalizovaného slovosledu v bulharštině v případech, že chybí kontextové nebo jiné signalizátory relevantní pro aktuální slovosled.

Když je přímý předmět součástí komplexního rématu (nebo komplexního tématu), jeho obvyklá poloha je kontaktní postpozice vůči predikátu. Takto vybudovaná lineárně-dynamická struktura je pro staroslověnštinu a pro jazyk středobulharského období úplně neutrální a přirozená a platí to i pro současné slovanské jazyky, jak jsme se zmiňovali výše. Tento slovosledný model ($S - V - O_{\text{přímý}}$) je také nejfrekven-

3. Aktuální členění větné

tovanější v evangelních textech; tím lze vysvětlit provedenou slovoslednou změnu ve prospěch tohoto bezpříznakového modelu např. v Lk 14:28 a Lk 14:18.

V současných slovanských jazycích se toto neemfatické schéma rovněž vyskytuje: Lk 14:28 bulh. *Но кой от вас, когато иска да съгради кула, не сяда първо да пресметне разходите, ч. Чхе-ли некодo з вас ставѣт вѣж, což si napřed nesedne a nespočítá náklad, chorv. Tko od vas, nakan graditi kulu, neće prije sjesti i proračunati troškove; Lk 14:18 č. První mu řekl: Koupil jsem pole a musím se na ně jít podívat, bulh. Купих си нива и трябва да изляза да я видя, ale chorv. text má slovosled s předčasným rématem: *Prvi mu reče: Njivu sam kupio i valja mi poći pogledati je*.*

Lk 14:28

Mar., Kjust., Dobrom., Ban. **КѢТО БО ОТЬ ВАСЪ ХОТѢИ СТѢПЪ СОЗЪДАТИ. НЕ ПРѢЖДЕ ЛИ СѢДЪ РАШЪТѢТЪ ДОВОЛЬ. АШТЕ ИМАТЪ НИЖЕ ЕСТЬ НА СЪВРЪШЕНИЕ.** (za NTG τίς γὰρ ἐξ ὕμων θέλων πύργων οἰκοδομηῆσαι)

Dobřejš. **КѢТОЖЕ Ъ ВАСЪ ХОТѢ СЪЗДАТИ СТѢПЪ. НЕ ПРѢЖДЕ ЛИ СѢДЪ РАСЧЪТѢТЪ ДОВОЛЬНО. АЦЕ ЕЖЕ ЕСТЬ СЪВРЪШЕНИЕ ЕМОУ.**

Lk 14:18

Mar., Dobřejš., Kjust., Ban. **ПРЪВЪТ РЕЧЕ ЕМОУ. СЕЛО КОУПИХЪ И ИМАМЪ НИЖДЖ ИЗИТИ И ВИДѢТИ Е.** (za NTG ἀγρὸν ἠγόρασα καὶ ἔχω ἀνάγκην ἐξελεθῶν ἰδεῖν αὐτόν)

Vrač. **ПРЪВЪТ РЕЧЕ ЕМОУ. СЕ КОУПИХЪ СЕЛО И ИМАМЪ НОЖДЖ ИЗИТИ И ВИДѢТИ Ж.**

Kontaktní prepozice přímého předmětu vůči predikátu se vyskytuje řidčeji a vždy nese sémantiku emfáze (dokonce i v rámci komplexního rématu) (Tichova 1980: 115). V Lk 7:44 v Dobromirově evangeliu byla provedena slovosledná změna, která je zřejmě způsobena snahou o důraz, anebo tím, že kopista chtěl zachovat použitý syntaktický paralelismus (v **ВОДЪ НА НОСѢ МОИ НЕ ДАСТЪ** nese nejvyšší stupeň komunikativní dynamičnosti určité sloveso **НЕ ДАСТЪ**, a právě proto se nachází na konci věty; v následující části tohoto verše chtěl kopista pravděpodobně vyjádřit protiklad sloves **НЕ ДАСТЪ** a **НАМОЧИ**). Je zajímavé, že současný chorvatský přepis zachovává tento paralelismus, a tím se i tam vyskytuje konstrukce s předčasným rématem (chorv. *Uđoh ti u kuću, nisi mi vodom noge polio, a ona mi suzama noge oblila*), kdežto ostatní současné slovanské jazyky mají bezpříznakový slovosled (srov. bulh. *Влязох в къщата ти, и ти вода за нозете ми не даде, а тя със сълзи обля нозете ми*, č. *Vešel jsem do tvého domu, ale vodu na nohy jsi mi nepodal, ona však skropila mé nohy slzami a otřela je svými vlasy*).

Lk 7:44

Mar., Mir., Kjust., Vrač., Ban. **ВИДИШИ ЛИ СНИЖ ЖЕНЖ. ВЪНИДЪ ВЪ ДОМЪ ТВОИ. ВОДЪ НА НОСѢ МОИ НЕ ДАСТЪ. СИ ЖЕ СЛЪЗАМИ ОМОЧИ НОСѢ МОИ. І ВЛАСЪ СВОИМИ ОТЬРЕ.** (za NTG αὕτη δὲ τοῖς δάκρυσιν ἔβρεξέν μου τοὺς πόδας)

Dobrom. **ВИДИШИ ЛИ СНИЖ ЖЕНЖ. ВЪНИДОХЪ ВЪ ДОМЪ ТВОИ. ВОДЪ НА НОЗЪ МОИ НЕ ДАСТЬ. СИ ЖЕ СЛЪЗАМИ НОЗЪ МОИ НАМОЧИ. И ВЛАСТЫ СВОЕА ОТРЪ.**

Takováto středová poloha rématu (v našich případech přímého předmětu) proniká do psaných projevů z projevů mluvených, v nichž je ovšem vždy signalizována intonací. Je projevem sblížení psaného a mluveného jazyka. Na základě uvedených veršů se také domníváme, že tyto slovosledné inverze byly způsobeny vlivem mluveného jazyka této epochy. Jde o příznakové slovosledné varianty vět, které by bylo možno při zachování týchž kontextových podmínek nahradit větami se slovesným rématem na konci (Uhlířová 1987: 62):

Ja 9:41

Mar., Mir., Dobrom., Vrač. **аще висте слѣпи бѣли. не висте имѣли грѣха.**
(za NTG εἰ τυφλοὶ ἦτε, οὐκ ἄν εἶχετε ἁμαρτίαν)

Dobřejš., Ban. **аще висте слѣпи бѣли. не висте грѣха имѣли.**

Lk 7:46

Mar., Mir. **олѣемь главты моєа не помаза. си же нозѣ мои мироѡ помаза.**

Kjust. **олѣемь главты моєа не помаза. сиѣ же миромь нозѣ мои помаза.**

Vrač., Ban., Dobrom. **олѣемь главѣ моєж не помаза. си же миромь помаза нозѣ мои.** (za NTG αὕτη δε μύρω ἤλειψεν τοὺς πόδας μου)

Jak už bylo zmíněno výše, takováto centrální pozice rématu je důsledkem snahy přiblížit spisovný projev projevu mluvenému, snahy o „oživení“ psaného projevu (Uhlířová 1987: 64). V současném bulharském jazyce je varianta **S – O^{přímý} – P** nepřijatelná tehdy, jestliže subjekt a objekt jsou substantiva. Archaický slovosled **S – O^{přímý} – P** se udržel např. jenom v příslovích: *Музикант кѣща не храни, Гладна мечка хоро не играе, Брат брата не храни, тежко му, който го няма* (Uhlířová 1980b: 35).

3.3.6. Poloha nepřímého předmětu

Základní pozice nepřímého předmětu je, stejně jako u přímého předmětu, kontaktní postpozice vůči predikátu. Výskyt nepřímého objektu ve větě je nejčastěji motivován lexikální valencí slovesa, a tím je sémanticky zdůvodněna jeho kontaktní postpozice.

V současné bulharštině existuje formálně-strukturní rozdíl mezi přímým a nepřímým objektem, což se projevuje v tom, že nepřímý objekt je spojen se slovesem předložkovou vazbou, takže neexistuje homonymie s přímým předmětem a podmětem. Tím si můžeme vysvětlit volnější výskyt např. objektu na různých místech věty, jeho pozice není gramatikalizovaná (Georgieva 1974: 44).

3. Aktuální členění větné

Je docela přirozené, že po tranzitivním slovese se ve větě objeví jak přímý, tak i nepřímý objekt. Pro určení jejich vzájemné pozice je nejdůležitějším faktorem stupeň jejich sémantické spojitelnosti, závislosti na slovese. Je zřejmá těsnější spojenost přímého předmětu se slovesem, a to zdůvodňuje jeho kontaktní pozici. Nepřímý předmět se tak dostává do „druhé“ postpozice za sloveso a struktura věty s obvyklým, bezpříznakovým slovosledem vypadá takto: **S – P – O_{přímý}** – **O_{nepřímý}**

Ve sledovaných památkách jsme se nejčastěji setkávali s takovou slovoslednou změnou, kdy nepřímý objekt byl rématem a nebyl postaven do finální pozice. Zaujímal tedy centrální, příznakovou pozici. Např. v Mt 20:11 v Banickém evangeliu je nepřímý předmět **НА ГНА** v prepozici vůči predikátu **РЪПЪТАХЖ** a réma už koncovou pozici nezaujímá. Tato prepozice předložkového výrazu nese sémantiku emfáze (srov. také překlad tohoto verše do současných slovanských jazyků, kde je pokaždé zachován objektivní, bezpříznakový slovosled: bulh. *И като го получиха, зафотмаха против стопанина*, č. *Vzali ho a reptali proti hospodáři*, chorv. *A kad primiše, počeše mrmljati protiv domaćina*) srbsky.

Mt 20:11

Mar., Dobřejš., Mir., Grig., Vrač. **ПРИЕМЪШЕ ЖЕ РЪПЪТАХЖ НА ГНЪ.** (za NTG λαβόντες δε ἐγγύζον κατὰ τοῦ οἰκοδεσπότης)

Ban. **ЕМ'ШЕ НА ГНА РЪПЪТАХЖ.**

Je zajímavé, že v Lk 8:29 pozorujeme změnu pozice jenom jednoho členu víceslovného nepřímého objektu. Přímý předmět **и** v obou případech zaujímá vůči predikátu **ВЪЗААХЖ** kontaktní postpozici. Nepřímý objekt **ЖЖИ ЖЕЛЪЗНЫ І ПЖ ТЪ** je ve většině evangelií v postpozici za predikátem i za přímým předmětem, jenom v Dobromirově evangeliu je synonymum pro **ЖЖИ – ВЕРИГАМИ** – v prepozici vůči **СЪВЪЗААХЖ**, avšak další součást toho nepřímého předmětu – **ПЖТЪ** – je, stejně jako ve všech dalších evangelních prepisech, v postpozici. Domníváme se, že tato slovosledná změna byla způsobena individuálním opisovačským rozhodnutím o emfázi. Správnost tohoto tvrzení podporuje i znění prepisů daného verše do současných slovanských jazyků: č. *Ježíš totiž nečistému duchu přikazoval, aby z toho člověka vyšel. Neboť ho velice často zachvacoval; tehdy ho poutali řetězy a okovy a hlídali...*; bulh. *Защото Исус беше заповядал на нечистия дух да излезе от човека. Понеже много пъти бе го прихващал, и връзваха го с вериги и окове и го пазеха...*; chorv. *Jer bijaše zapovjedio nečistom duhu da iziđe iz toga čovjeka. Da, dugo ga je već vremena držao u vlasti i makar su ga lancima vezali i u verigama čuvali...*

Lk 8:29

Mar., Mir., Kjust., Vrač., Ban. **ПРЪШТААШЕ ВО ДОУХОВИ НЕЧИСТОУОУМОУ І ЗИТИ ОТЬ ЧАКА. ОТЬ МЪНОГЪ ВО ЛЪТЪ ВЪСХЪШТААШЕ И. І ВЪЗААХЖ И Ж**

жи желѣзны. и пжтты стрѣгжшттен. (za NTG και ἐδεσμεύετο ἀλύσειν κα πέδαις φυλασσόμενος)

Dobrom. прѣцѣаше во доухови нечистоуоумоу. изити отъ чѣка. отъ много во лѣтъ всхъицааше и. и вєригами сьваздахъ и. и пжтты.

V dalším verši je v Mariánském a Banickém evangeliu a v řeckém originálu nepřímý předmět **отъ нихъ** v kontaktní postpozici za predikátem **отъыатъ вж детъ**, avšak v Dobromirově evangeliu je nepřímý předmět už v distanční pozici a podmět **женихъ** je v kontaktní postpozici vůči predikátu. V tomto případě se pravděpodobně setkáváme s typickým příkladem předčasného rématu (**женихъ**), se subjektivním slovosledem:

Lk 5:35

Mar., Ban. **придхтъ же дъние. егда отъыатъ вждетъ отъ нихъ женихъ. тьгда постатъ сѧ въ тты дъни.** (za NTG και ὅταν ἀπαρθῆῖ ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος)

Dobrom. **придхтъ же денне. егда отъатъ вждетъ женихъ отъ нихъ. тогда постатъ сѧ въ тты дни.**

I v současných slovanských jazycích slovosled Lk 5:35 není jednotný – např. v bulharštině jsou predikát a nepřímý předmět součástí komplexního rématu – *Ще дойдат, обаче, дни, когато младоженецът ще се отнеме от тях, тогава, през ония дни, ще постят*, protože v předešlém verši *младоженецът* je rématem: Lk 5:35 *Можете ли да накарате сватбарите да постят, докато е с тях младоженецът.* V češtině nese nejvyšší stupeň komunikativní dynamičnosti predikát: *Přijdou však dny, kdy od nich bude ženich vzat; potom, v těch dnech, se budou postit*; na druhou stranu v chorvatštině je podmět *zaručnik* rématem: *Doći će već dani: kad im se ugrabi zaručnik, tada će postiti, u one dane!* Rozdíly tohoto typu (nejenom v současných jazycích) jsou možná způsobeny mj. odlišným individuálním pochopením předešlého kontextu.

V dalším verši – Lk 11:19 – je pozoruhodný fakt, že dokonce v samotném řeckém originálu byl slovosled subjektivní, s předčasným rématem (εκ δχ δγὰ δν Βεελζεβοέλ δκβῦλλω τη διαμείνι). Provedená slovosledná změna v Dobřejšově evangeliu nezabavuje nepřímý předmět **о вельсѣвоуаѣ** emfatičnosti, ba naopak – tím, že se tento předložkový výraz dostal nejen do prepozice vůbec, ale i do distanční prepozice vůči predikátu, zvyšuje se jeho sdělná hodnota, jeho komunikativní dynamičnost. Je také možné, že důvodem k takové organizaci věty byla i struktura předešlé verše – v něm je použito stejného slovosledu, srov. Mar. Lk 11:18 **аштє же и сотона самъ въ севѣ раздѣли сѧ. како станетъ цѣрство его. ꙗко ꙗтє о вельсѣвоуаѣ изгонящъ ма вѣсы.**

3. Aktuální členění větné

Lk 11:19

Mar., Dobrom., Van. **аште же азъ о вельзеволѣ изгонѣхъ бѣсѣы. ѿнве ваши о комъ изгонѣхъ. сего ради ти бѣдѣхъ вамъ сѣдѣнѣ.** (za NTG εἰ δε ἐγὼ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλω τὰ διαμόνια)

Dobřejš. **аште же в вельзеволѣ азъ изгонѣхъ бѣсѣы. ѿнве ваши о комъ бѣсѣы изгонѣхъ бѣсѣы. нж сего ради ти бѣдѣхъ вамъ сѣдѣнѣ.**

Je zajímavé, že např. v současné bulharštině bychom mohli vysvětlit nekoncovou pozici nepřímého předmětu i tím, že týž předložkový výraz byl rématem předešlého verše: Lk 11:18-19: *Така също, ако Сатана се раздели против себе си, как ще устои царството му? Понеже казвате, че изгонвам бесове чрез Веелзевула. И ако аз чрез Веелзевула изгонвам бесовете, вашите синове чрез кого ги изгонват?*

3.3.7. Vzájemná pozice objektu a příslovečného určení místa

Změny pozice objektu a příslovečného určení místa nebyly v staroslověnských předlohách tak početné: je to nejspíš tím, že přímý předmět má tendenci zaujímat pozici ihned za predikátem (ve větách s bezpříznakovým slovosledem); pozice příslovečného určení místa není vůči predikátu tak pevná.

Slovosled v Mt 26:23 v současné bulharštině ukazuje, že slovo *ruka* není rématem, předložková vazba **въ солило** je v kontaktní postpozici vůči **ржкж** a nese vyšší stupeň komunikativní dynamičnosti, protože přímý předmět táhne ke kontaktní (post)pozici vzhledem k predikátu, takže slovosled v Dobřejšově, Miroslavově, Vračanském a Dobřejšově evangeliu není bezpříznakový (obvyklý) a důraz je kladen na příslovečné určení (bulh. *Който напони ржката си заедно с Мене в блудото мой ще Ме предаде*. č. *Kdo se mnou otočil ruku v misce, ten mě zradí*, chorv. *Onaj koji utочи sa mnom ruku u zdjelu, taj će te izdati*).

Mt 26:23

Mar. **омочни съ мною ржкж въ солило. тъ ма прѣдасть.** (za NTG ὁ ἐμβάψας μετ' ἐμοῦ τὴν χεῖρα ἐν τῷ τρυβλίῳ)

Dobřejš., Mir., Vrač., Dobřejš. **омочивъ ти съ мною въ солилѣ ржкж. тон ма прѣдасть.**

V Mt 27:5 v Miroslavově evangeliu je aktualizován přímý předmět, který nese v tomto případě nejvyšší komunikativní dynamičnost, protože slovo **сърєвро** (nebo jeho synonyma) byly několikrát zmiňovány v předešlém kontextu (Mt 27:3 – **тъгда видѣвъ нюда прѣдавъ ти его. ѣко осѣдиша и. раскаавъ сѣ възврати три десѣти сѣребрьникъ. архирєромъ и старьцемъ**) a, jak uvádí P. Sgall, „nej-

méně dynamickým je ten prvek, který vystupoval v těsně předcházející části textu jako kontextově nezapojený (často byl vlastním ohniskem předcházející výpovědi)“ (Sgall – Hajičová – Buraňová 1980: 63). Ukazovací zájmeno v českém překladu a člen v bulharském navíc také naznačují, že jde o už zmiňovanou, známou věc (bulh. *И като хвърли сребърниците в храма, излезе и отиде и се обеси, ч. A on odhodil ty peníze v chrámě a utekl; šel a oběsil se., chorv. I bacivši srebrnjake u Hram, ode te se objesi):*

Mt 27:5

Mar., Dobřejš., Vrač., Ban. **І повръгъ съребро въ църкве отиде. І ошедъ възвѣси се.** (za NTG και ρίψας τὰ ἀργύρια εἰς τὸν ναὸν)

Mír. **и повръгъ въ църкве сребръници І отиде. и ошедъ оудави се.**

Přímý předmět **три кровъ** v dalším uvedeném verši není v kontaktním postavení za predikátem, nýbrž zaujímá absolutní koncovou pozici ve větě, protože je rématem věty; ze sledování předcházejícího kontextu a ze srovnání s překlady do současných slovanských jazyků je patrné, že v Dobřejšově evangeliu jde o středové postavení rématu, nikoli o snahu klást důraz na adverbium **съде** ve funkci příslovečného určení místa (bulh. *Ако искаш, аз ще направя тыка три скинии за теб една, за Мойсей една и една за Илия, ч. Chceš-li, udělám tu tři stany, jeden tobě, jeden Mojžišovi a jeden Eliášovi, chorv. *Ako hoćeš, načinit ću ovdje tri sjenice, tebi jednu, Mojsiju jednu i Iliji jednu):**

Mt 17:4

Mar., Vrač., Ban. **аште хоцеши да сътворимъ съде три кровъ. тебѣ единъ и монсеови единъ. и илии единъ.** (za NTG εἰ θέλεις, ποιήσω ὧδε τρεῖς σκηνάς)

Dobřejš. **аще хоцеши да створимъ три кровъ zde. тебѣ единъ и монси единъ. и илии единъ.**

3.3.8. Ostatní

Ve sledovaných evangeliích jsme se setkali i s takovými případy větných konstrukcí, u nichž se nedá přesně říct, jestli slovosledné změny byly způsobeny potřebami aktuálního větného členění, anebo nějakého jiného slovosledného principu. V převážné většině to byly případy se záměnou polohy podmětu a predikátu. V takovýchto případech se domníváme, že na slovosled měl vliv gramatický princip, tj. výše zmíněná tendence k evropeizaci neboli racionalizaci slovanské věty, která spočívá v tom, že verbum finitum už nezaujímá prepozici před podmětem věty. Např. v Mt 24:28 v Dobřejšově evangeliu můžeme připustit, že nejde o centrální postavení rématu, ale spíše o projevení tendence k tzv. *racionalizaci* věty:

3. Aktuální členění větné

Mt 24:28

Mar., Grig., Ban. **ΙΔΕΪΘΕ ΒΟ ΑΠΤΕ ΒΑΔΕΤΨ ΤΡΟΠΨ. ΤΟΥ ΣΨΒΕΡΨΤΨ ΣΑ ΟΡΨΛΗ.**
(za NTG όπου ἐὰν ᾗ τὸ πτώμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἄετοί)

Dobrejš. **ИДЕЖЕ БО АЩЕ ВΑΔΕΤΨ ΤΡΟΠΨ. ΤΟΥ ΟΡΨΛΗ ΣΨΒΕΡΨΤΨ ΣΑ.**

Slovosledné změny způsobené potřebami aktuálního větného členění byly nejpočetnější ze všech provedených změn, jak je patrné z číselných hodnot v níže uvedené tabulce. Tento fakt ukazuje na skutečnost, že opisovatelé se dosti často řídili svým jazykovým citem a individuálním chápáním kontextu evangelního textu. Je zajímavé, že nejvíce změn bylo provedeno v Dobrejšově evangeliu – celkem 88. Poměrně velký počet slovosledných změn nacházíme i v Banickém (76) a Vračanském evangeliu (63).

Název evangelia	Přímý předmět	Nepřímý předmět	Příslowečné určení času	Příslowečné určení místa	Příslowečné určení způsobu	Predikát	Podmět
Mar.	7	5	3	4	4	2	3
Dobrejš.	16	18	10	16	9	5	14
Mir.	4	5	4	7	10	3	4
Grig.	2	3	0	2	3	0	1
Dobrom.	10	9	4	5	6	5	3
Kjust.	7	3	5	5	7	6	2
Vrač.	9	15	6	9	9	5	10
Ban.	13	17	5	8	17	7	9
Celkový počet	68	75	37	56	65	33	46